

CASTELLUM

Eesti kindlusarhitektuuri pärand

Vastutav spetsialist: Robert Treufeldt

Tegevusluba EMU000485

Tegevusluba VS 227/2005 P

Ehitis: **Saesaare hüdroosõlm**

Hüdroosõlme põhjapoolne osa: kinnistud 87202:002:1072,
87201:001:0246, 87201:001:0247. Kiidjärve küla

Hüdroosõlme lõunapoolne osa: kinnistud 61901:001:1342,
61901:001:1082. Taevaskoja küla

Põlva vald, Põlva maakond

Tellija: Muinsuskaitseamet

Saesaare hüdroosõlme ajalooline ülevaade ja väärtushinnangud.

Uuringuaruanne

Aruande koostaja: arhitektuuriajaloolane Robert Treufeldt, VS 227/2005 P

Tallinn 2020

OÜ Castellum

reg nr 14816633

Nõmme tee 28, 13426 Tallinn

+372 58 055 100

castellum@castellum.ee

a/a EE134204278612626600

Coop Pank

SISUKORD

Uuringute vajaduse tekkimine _____	2
Elektriga seotud ehitisi Eesti pärandihalduses _____	3
Põllumajandusliku elektri korraldus ja ehitus varasemas Eesti NSV-s _____	4
Saesaare hüdroosõlme ajaloo lühiülevaade _____	5
Väärtushinnangud _____	6
Mõningaid paisu lammutamise pooltväidete puudusi _____	8
Pildijuht _____	9
Lisa 1. Pildid (9 lehte)	
Lisa 2. Situatsiooniskeem (1 leht)	
Lisa 3. Asendiskeem (1 leht)	

Uuringu vajaduse tekkimine

Käesoleva uuringu eesmärk oli anda lühike ülevaade Saesaare hüdroosõlme ja eriti selle põhiosa, Saesaare hüdroelektrijaama (edaspidi HEJ; soojuselektrijaam vastavalt SEJ) rajamisest ja rajamise taustast ning selle paiknemisest Eesti erinevate pärandikogumite väärtussüsteemis.

Uuring on etteantud lühikese tööaja tõttu teostatud ainult arhiivi- ja bibliograafia-uuringuna, väli- ja ehitusuuringuid võib vajadusel teha käesolevale lisaks, et edaspidi oleks võimalik adekvaatsemalt käsitleda kompleksi väärtusi.

Eestikeelne elektrijaamade ja -ülekandealane terminoloogia pärineb "Tehnikaleksikonist".¹ Eesti energeetika üldkäsitus põhineb värskel juubeliväljaandel² ning põllumajanduselektri ajastupõhine osa põhineb Kulno Kala 1974. aastal väljaantud monograafial.³

¹ "Tehnikaleksikon A–Y". Valgus. Tallinn 1981.

² Toomas Vaimann, Endel Risthein. "Eesti energeetika 100 aastat". // Eesti 100. Tallinn 2018.

³ Kulno Kala. "Eesti NSV elektrifitseerimise ajalugu /XIX sajandi lõpust 1965. aastani". ENSV TA Ajaloo Instituut, Valgus. Tallinn 1974.

Elektriga seotud ehitisi Eesti pärandihalduses

Elektrijaam on üks 20. sajandi tehnika ja ehituse sümboliteid, kuid ehk just selle tehnikahõngulise maine pärast leiavad need muu ehituspärandi kõrval oluliselt harvemini käsitlemist. Eestis on mälestisena kaitstud 11 elektrijaama osasid, lisaks veel 9 suurtükipatareide jms elektritootmisega seotud ehitist Hiiumaal.

Kokku on Eestis 27 mälestist (neis üks on praeguseks hävinenud fantoommälestis⁴), mille nimi sisaldab sõna "elektrijaam" ja lisaks veel kaks mälestist, mille nimi sisaldab sõna "alajaam". Lisaks võidakse olla ka mõne muu mälestise (bastion, suurtükipatarei, varjend vms) koosseisus, kuid selliste elektriga seotud mälestiste üle pole Eestis peetud arvet.

Näiteks tsaariaegse Aegna 12-tollise suurtükipatarei elektrijaam on Rootsis valmistatud paigaldisega, tehniliselt vägagi huvitav ja Eesti olude kohta rohkelt säilinud detailidega. Jaam on paraku mälestise enda kirjelduses märgitud ainult ühe sõnaga.⁵

Saesaare HEJ-ga samast ajaloolisest tüübist on mälestis ainult Kunda HEJ.⁶ Rohkelt on veskeid, kus on toodetud ka elektrit, kuid seda pole mälestise nimetuses peetud väljatoomise vääriliseks.⁷ Veskitest mälestiste, kus toodeti ka elektrit, üle pole samuti peetud arvet.

Pärandkultuuri andmekogus on elektritootmis- ja ülekandehitisi oluliselt rohkem, kuid aines selles on esitatud kaootiliselt, selle suured mahud on raskesti otsitavad ja käsitletavad ning kokkuvõttes leiab see aines seetõttu harva rakendamist.⁸

Projekti "20. sajandi väärtuslik arhitektuur" raames käsitleti üldse ainult 10 elektriga seotud ehitist üle Eesti, neist Saesaare HEJ-ga samast ajaloolisest tüübist oli ainult Väike-Kamari HEJ.⁹ Samast ajajärgust oli veel kolm väikest HEJ-d (mh ka ikooniline Leevaku HEJ¹⁰) ja üks väike SEJ.

⁴ mälestis nr 27918 "Tallinna elektrijaama suur estakaad":

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=27918>

⁵ mälestis nr 8696 "Peeter Suure Merekindluse rannakaitsepatarei nr. 15 vare, 1915-1917, 1920-1936":

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=8696>

⁶ mälestis nr 28726 "Kunda tsemendivabriku hüdroelektrijaama hoone, tamm ja algne turbiin koos ülekandemehhanismiga":

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=28726>

⁷ nt mälestis nr 23888 "Jõgeva mõisa vesiveski". Ehkki olulisel määral kohandatud elektritootmisele, esitletakse selle kaitse all olemist ikkagi eelkõige Jõgeva mõisa ansambli osana:

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=23888>

⁸ Pärandkultuuri objekt: "Saesaare tamm ja elektrijaam" (872:VEV:003):

http://eelis.ee/default.aspx?state=3;-294849174;est;eelisand;;&comp=objresult=parandobj&obj_id=1631731952

⁹ Tõnis Padu. "20. sajandi ehituspärand. Jõgevamaa". // Eesti 20. sajandi (1870-1991) väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs. Haapsalu 2009. Nr 70, Leht 63:

https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/maakondlikud%20ylevaated/jogevamaa/Jogevamaa.pdf

¹⁰ Ingrid Ruudi. "Eesti 20. sajandi arhitektuuripärandi inventeerimine. Põlva maakond". // Eesti 20. sajandi (1870-1991) väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs. 2009. Leht 8:

https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/maakondlikud%20ylevaated/polvamaa/Polvamaa_ehitusparand.pdf

Põllumajandusliku elektri korraldus ja ehitus varasemas Eesti NSV-s

Teise maailmasõja lõpul oli Eesti energiamajandus suures osas hävinenud. Taastamisel eelistati sõjalist ja suurtööstuslikku tarbijat. Riiklik põllumajanduslik tarbija (sovhoos) sai elektrit riiklikust elektrivõrgust, eratarbijatele (talunikele) isegi keelati 1948. aastal müüa riiklikust võrgust elektrit.¹¹

Nende pea ainus võimalus oli saada elektrit läbi elektriühistu või põllumajandusühistu elektriosakonna, kes hakkasid rajama väikseid kohalikke elektrijaamu (nt ka Leevaku HEJ) ja vähesel määral kõrgepinge ülekandepaigaldist. Riigi poolt tegeles sellega trust Maaelekter, Põllumajanduslike Ühistute Keskliidu (PÜK) poolt nende ehitus-remondikontor.

Pärast sundkollektiviseerimist aga suund muutus. Eratarbija asemel oli kolhoos ja PÜK saadeti laiali. Riigi poolt hakati põllumajandusele rajama võimsamaid elektrijaamu ja laiemaid kõrgepinge ülekandevõrke, et elekter jõuaks rohkema hulga kolhoositarbijateni. Nende ehitust juhtis taas Maaelekter, projekteerima hakkas neid 1951. aastal asutatud Põllumajandusprojekt.

Saesaare HEJ oli esimene uue suuna järgi rajatud elektrijaam, järgnesid Kunda ja Väike-Kamari HEJ.¹² Põllumajandust rahuldavaks kõrgepingeliinide rajamiseks oli aga vahendeid ikka veel vähe ning seetõttu kavandati väiksemate elektrijaamade laiendatud rajamist, ehkki jaamade endi rajamine ja nende toodetud elektri ühikhind oli kõrgepingevõrgust jaotatuga võrreldes kallim.

Juba 1947. aastal avati Tallinna Polütehnilise Instituudi (TPI; praegu Tallinna Tehnikaülikool) ehitusteaduskonnas hüdrotehnika eriala, paljuskki just väikeste HEJ-de suurte plaanide tõttu.¹³ Üldiselt jäi aga Eesti NSV (põllu-)majandus sellisele hulgale vesiehitiste spetsialistidele väikeseks ning lõpetanuid suunati vähemalt kohustuslikuks tööajaks mujale NSV Liitu.

Üks suunamisvabasid erandeid ja seetõttu seotud HEJ-de kavandamisega just Eesti NSV-s oli arhitekt Boris Mirov (1929-1996; lõpetas TPI 1953; Eesti NSV teeneline arhitekt 1969), kes alguses projekteeris Põllumajandusprojektis mitme HEJ puhul nii jaama üldlahenduse kui ka hooneid.

Selle ajajärgu arhitektuuris vähenes stalinistlik dekoor, kuid säilis ehitise põhimahd ja välimikku tekkis seega teatud kohmakus. Enamik Mirovi HEJ-de projekte jäi teostamata, kuid huvitaval kombel ehitati just selgelt modernistliku vormilahendusega Kotka HEJ Valgejõel.¹⁴

Uute suurte põlevkivielektrijaamade rajamisega (alates Ahtme SEJ valmimisest 1951. aastal) hakkas Eesti NSV-s alates 1953. aastast elektrit jaguma ka kolhoositarbijale. Järjest laienev kõrgepingeline ülekandevõrk tegi nende elektri veelgi kättesaadavamaks ning 1960. aastatel hakati väikseid põllumajanduslikule tarbijale suunatud elektrijaamu sulgema, ehkki põllumajanduse elektritarbimine kasvas pidevalt.

¹¹ Toomas Vaimann, Endel Risthein. "Eesti energeetika 100 aastat". // Eesti 100. Tallinn 2018. Lk 104.

¹² Kulno Kala. "Eesti NSV elektrifitseerimise ajalugu /XIX sajandi lõpust 1965. aastani/". ENSV TA Ajaloo Instituut, Valgus. Tallinn 1974. LK 167–168.

¹³ Leopold Paal. "Sanitaartehnika kateeder". // Ehitusinsenerid TPI-st. Valgus. Tallinn 1986. Lk 70–71

¹⁴ Mihkel Karu. "Arhitekt Boris Mirov. 1929–1996". Eesti Arhitektuurimuuseum 2009. Lk 10, 11 ja 55

Saesaare hüdroosõlme ajaloo lühiülevaade

Saesaare kohanimena olla pärit Ahja jõe kahe haru vahel olnud kivisest saarekesest, mis asus kunagisest kärestikust ülesvoolu. Siin olnud saeveski, mille varemtest pärit suured kivid moodustanudki hilisema Saesaare kärestiku.¹⁵ Saesaare hüdroosõlme, mille kese on hüdroelektrijaam ning sellega seotud kõrgepingevoolu ülekanderajatised, hakati ehitama 1940. aastate lõpus.

Projekteerimise ja geoloogiliste uurimistega alustati 1949. aastal¹⁶, sügiskul 1950 raiuti metsa tulevase üleujutusala ja ehitusplatsi alal. 1950. aastatel jätkati, kevadtalvel 1951 metsaraidega ning kevadel kuival maal betoonist liigveesõlme ehitamisega. Selle veelaskme uus kanal seoti hiljem jõega kunagisest kärestikust ja ehitatavast elektrijaamast tükk maad allavoolu.

Alustati ka pinnaspaisu kokkukandmist ja sinna kärestikukivide toomist, samuti hoone rajamist. Siia jaama kavandati ainult üks hoone, kus olid turbiinikambrid, ühekorruseline masinaruum, kahekorruseline haldus- ja olmeplokk ning alajaam (edaspidi ühendhoone).

Stalinistliku arhitektuuri õitsenguajast hoolimata oli ühendhoone juba järelfungilikult dekoorivaba ja lakooniline tervik. Näiteks pisut varasem ikooniline Leevaku HEJ kannatab teatud vernakulaarse kohmakuse ja abituse all, mille taga oli küll ka varasem ehituskehand, sh ka varasema elektrijaama oma. Sel pole aga siiski midagi pistmist väidetava stalinistliku arhitektuuriga.¹⁷

Ehitustööd valmisid 1952. aastal, maikuus algas veehoidla täitmine. Paigaldati veel turbiinideni viivad survetorud ja rajati kõrgepingepaigaldis – trafoaedik ühendhoonest põhjal pool, kust nii lääne kui ka ida poole hakkas elektrit kandma üle portaalpostidel kõrgepingeliin.

Jõe parempoolsest harust kujundati turbiinide veelase, vasakpoolne haru aeti täielikult kinni. Veehoidla paisutati üles ning elektrijaam alustas tööd jõulude aegu 1952. aastal (tollal muidugi neid pühasid nimetamata). Arvatavasti lõpetati pinnasetööd 1953. aastal.

Eesti NSV-s arendati kiirendatult suuri elektrijaamu ja kõrgepinge jaotusvõrke, seetõttu hakati 1960. aastatel tasapisi sulgema väiksemaid elektrijaamu, kus toodetud elekter oli oluliselt kallim kui suurtest jaamadest kõrgepingevõrkudes ülekantuna. Saesaare HEJ suleti elektritootmiseks 1960. aastate lõpul (täpse aasta kohta on erinevaid andmeid).

Ühendhoonesse rajati muuseum, puhkealana avastatud piirkonda rajati uusi puhkekodusid. Järv lasti tühjaks kas üks-kaks korda 1970. aastatel (arvu ja aja kohta on erinevaid andmeid), millest on ka pärit pildid üleujutamise eel korrastamata jäänud maastikust suurte turritavate kändudega. 1991. aastal jaam dekonserveeriti ja hakati uuesti tootma elektrit, 2012. aastal rekonstrueeriti jaam osaliselt. Paisu ja eriti liigveelaset on korduvalt korrastatud.

¹⁵ "30. 1952 – rajati Saesaare elektrijaam ja pais". <https://rmk100.ee/100-lugu>, vaadatud 3. juuni 2020.

¹⁶ ERA.T-14.4-4.440.

¹⁷ Ingrid Ruudi. "Eesti 20. sajandi arhitektuuripärandi inventeerimine. Põlva maakond". // Eesti 20. sajandi (1870-1991) väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs. 2009. Leht 8: https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/maakondlikud%20ylevaated/polvamaa/Polvamaa_ehitusparand.pdf

1. Eesti elektrifitseerimise ja energiamajanduse pärand

Teise maailmasõja lõpul oli Eesti suures osas hävinenud. Taastamisel eelistati sõjalist ja suurtööstuslikku tarbijat, ühistegelisel põllumajanduslikul tarbijal oli pea ainus võimalus rajada väikseid kohalikke elektrijaamu ja vähesel määral kõrgepinge ülekandepaigaldist.

Saesaare HEJ oli esimene uue suuna järgi riiklikult rajatud elektrijaam, mille suurem võimsus ja sellega ka kõrgepingevoolu kaugem ülekandeulatus võimaldas haarata rohkem kolhoositarbijaid ning hakata kasutama ka maapiirkonnas kommunaalelektrit. Tehniliselt tähendas võimalus laiemalt edastada kõrgepingevoolu ka ülekandevoolu suuremat sünkroniseerimist ja piirkondlike voolutõugete paremat tasandamist.

Järeldus 1 – Saesaare HEJ on Eesti elektrifitseerimise, energiatootmise ja -majanduse pärandis olulise tähtsusega.

2. Eesti põllumajanduse pärand

Eesti NSV algaastail peeti põllumajanduslikku elektritarbijat vähetähtsana. Pärast Märtsiküüditamist ja sundkollektiviseerimist aga suund muutus, nüüd hakati riiklikult rajama suuremaid põllumajanduslikke elektrijaamade ja kõrgepinge ülekandevõrke, et elekter jõuaks rohkema hulga kolhoositarbijateni. Saesaare HEJ oli esimene uue suuna järgi rajatud elektrijaam.

Järeldus 2 – Saesaare HEJ on Eesti põllumajanduse pärandis olulise tähtsusega.

3. Eesti elektri-, energeetika- ja tehnikahariduse pärand

TPI ehitusteaduskonnas oli aastatel 1947–1953 hüdrotehniliste ehitiste eriala, sest Eesti NSV-s kavandati muuhulgas ka rajada rohkelt väikseid HEJ-sid. Selle eriala hilisema sulgemise üks põhjuseid oli just väikeste HEJ-de eelnev sulgemine.¹⁸ TPI tudengid ning ilmselt ka õppejõud võtsid osa nii Saesaare HEJ kavandamisest Tallinnas¹⁹ kui ka ühiskondlikest töödest kohapeal.

Järeldus 3 – rajamisele kaasatud inimeste tõttu on Saesaare HEJ Eesti kitsamalt elektri-, laiemalt energeetika- ja üldisemalt tehnikahariduse pärandis olulise tähtsusega.

4. Eesti ehitusloo, ehitustehnoloogia ja ehitusmasinate pärand

Saesaare HEJ ehitamine oli Eestis murranguline ka sellistel ehitustel kasutatava ehitustehnoloogia ja mehhaniseerituse astme poolest. Esimest korda hakati väikejaamade ehitamisel laialdasemalt kasutama ehitusmasinaid, nii et rohkem tehti töid juba masinatega kui käsitsi.

¹⁸ Leopold Paal. "Sanitaartechnika kateeder". // Ehitusinsenerid TPI-st. Valgus. Tallinn 1986. Lk 70–71

¹⁹ Tallinna Polütehnilise Instituudi hüdrotehnika eriala üliõpilaste poolt tehtud Saesaare hüdroelektrijaama makett. 1953. TTÜM F 1738.

Nii on augustis 1952 veelaskmete pinnasetöödel töötanud küllaltki eripärane ehitusmasin – raske buldooser, mille tagaosas on ekskavaator. Kuid mitte harilik otse- ega pöördkoppekskavaator, vaid pikema nooleulatuse ja suurema kopamahuga draglaineekskaator.²⁰

Ekskavaatori noole tunnus kiri viitab Kohma tehasele Ivanovo oblastis Vene NFSV-s.²¹ See tehas (*Кохомский завод Строммашина*) tootis ehituse ja ehitusmaterjalide tööstuse masinaid ja seadmeid ning allus sellal NSV Liidu Ehitus- ja Teedehitusmasinate Tööstuse Ministeeriumile.

Intrigeeriv on, et ettevõtte kodulehe järgi hakati kõike seda kraami tootma alles 1956. aastal.²² Sellele väikesele, aga põnevale vastuolule pole praegu seletust ning lahendus võib peituda teabevahetuses ja koostöös Venemaa tööstusajaloo uurijatega.

Järeldus 4 – Saesaare HEJ ehitamine on Eesti ehitusloo, ehitustehnoloogia ja ehitusmasinate ajaloo pärandis olulise tähtsusega, millel on ka rahvusvahelisi kokkupuuteid.

5. Kohaliku identiteedi, Tartumaa Võnnu kihelkonna ning hilisemate haldus- ja identifitseerimisüksuste Põlva rajooni, maakonna, linna ja valla kultuuripärand

Saesaare HEJ ehitamisel töötas 3000 inimest ühiskondlikus korras kokku 34 678 tundi.²³ Need võivad küll olla nõukogulikult ülepaisutatud arvud, kuid suurusjärgud on arvatavasti tõepärased.

Ajastu õhustik oli ühtepidi rusuv, kuid Eesti külaelu oli repressioonidele vaatamata säilitanud oma senise olemuslikult aktiivse osavõtu seltsitegevusest ja tugeva talgutöö traditsiooni. Üks kirjeldus sellise pool haridusliku, pool põllumajandusliku elektri jaama tegemisest kogukonna aktiivsel kaasalöömisel pärineb geograafiliselt ja olemuslikult lähedalt Kambjast.

Arvestades kohalike vabatahtlike (Nõukogude ajal on tihti raske ütelda, millal vabatahtlikkus muutus sunniviisiliseks, kuid see polnud siiski olemata) ja külaliste ("komsomoli lähetusega" noored, TPI tudengid) osakaalu, võib sarnase õhkkonnaga arvestada ka Saesaare HEJ rajamisel.²⁴

Avalik elektrivalgustus oli märk moodsate aegade saabumisest ja kohaliku elukeskkonna parenemisest. Saesaare HEJ-st tuleneva muudatuse ootus ja ulatus on tähelepanuväärne ("Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 35. aastapäevaks hakkab kolhoosidevaheline hüdroelektri jaam valgustama 22 kolhoosi, traktori jaama, kaht sovhoosi ja Põlva rajooni keskust"²⁵).

Järeldus 5 – Saesaare HEJ rajamine on kohaliku identiteedi, ühistegevuse ja talgustraditsioonide, Tartumaa Võnnu kihelkonna ning hilisemate haldus- ja identifitseerimisüksuste Põlva rajooni, maakonna, linna ja valla aja- ja koduloo pärandis olulise tähtsusega.

²⁰ August 1952. EFA.204.0.4688.

²¹ Stalinlikul Teel [EKP Haapsalu Rajoonikomitee ja Haapsalu Rajooni TSN häälekandja], 14. august 1952. Lk 3. Foto: Vladimir Gorbunov.

²² <https://web.archive.org/web/20090626131957/http://www.strommash.com> OAO Strommašina koduleht. Arhiveeritud 26. juuni 2009, vaadatud 5. juuni 2020.

²³ Feliks Pärtelpoeg, Arthur Soolau. "Maarajooni elektrifitseerimise kogemusi". Eesti Kommunist 9/ 1953. Lk 44–45.

²⁴ "Kambja kooli hüdroelektri jaam alustas vooluandmist". Nõukogude Õpetaja nr 14, 2. aprill 1955. Lk 3.

²⁵ Stalinlikul Teel, 14. august 1952. Lk 3.

Mõningaid paisu lammutamise pooltväidete puudusi

Ahja jõe hüdroölkme rajamine mõjutas oluliselt tollast keskkonda. Saesaart ümbritsevad jõeharud ja kärestikud kadusid, mõnda liivakivipaljandit hakkas katma paisutatud vesi. Vooluveekogule omane kalastik vahetus varsti seisuveekogule omase kalastikuga.

Vooluveekogule omase kalastiku uuestiasutamise soovi tõttu on nt ühes töös pakutud ka paisu likvideerimist.²⁶ Sellele (ja seetõttu ka paisjärve kaotamise) teatisele 2013. aastast tegi Riin Kutsar (OÜ Hendrikson & Ko) aastatel 2015–2016. aastal keskkonnamõjude hindamise (KMH).²⁷ Erinevaid lahendusi (sh ka paisu lammutamist) käsitles üks Eesti Maaülikooli magistr töö.²⁸

KMH aruannet kritiseeriti ainult paisu likvideerimist toetava andmestiku kasutamise ning säilitamise kasuks rääkiva andmestiku väljajätmise pärast.²⁹ Üksikasjalikud vastulaused esitasid Arvo Järvet Eesti Veeühingust³⁰ ja Mae Juske Eesti Veskivaramust.³¹

Eelpoolsed kolm tööd on suuremahulised ja tõesti selge suunaga paisu likvideerimisele. Ometi leidub seal ka erinevaid meetmeid kalastiku olukorra parendamiseks ilma paisu lammutamata. Kalandust tundmata ei oska neid hinnata, kuid juhiksin tähelepanu hoopis teisele asjaolule.

Kõigis kolmes töös räägitakse Ahja jõe olukorra "taastamisest", ent tegelikult esitatakse neis kõigis jõe ümberehitamise lahendusi, mis ei põhine jõe ajaloolisel vormil ja selle taastamisel. Töodes esineb jõe "parem haru", mida taastatavat liigveelaskme trassil ja "vasak haru", mida võivat taastada elektri jaama veelaskme trassil.

Tegelikult on liigveelase rajatud täielikult omaaegsele kuivale maale ning sellest on hiljem paisutusega tehtud veestiku osa. Jõe algsest paremast harust on tehtud elektri jaama veelase ja vasak haru on aetud (arvatavasti täielikult) kinni. Tundub, et kaardi ja plaani tundmist nimetatud spetsialistid ja eksperdid pole õppinud või ei pea seda oluliseks...

Seega kõik kolm tööd, rääkides "taastamisest", loovad ajaloolisest kujust erinevat uut jõeruumi. Kas uus jõgi peaks olema senise keskkonna totaalse muutuse tagajärg, on muidugi iseküsimus.

Otseselt sellest rääkimist aga välditakse, sest ajaloolise jõeruumi tõelise taastamise (isegi kui see oleks piisavalt autentse lähteainese puhul võimalik) maht oleks seninäidatust oluliselt suurem ja maksumus kallim ning tõenäoliselt ka negatiivne mõju keskkonnale suurem.

²⁶ nt Tauno Jürgestein. "Ahja jõel Saesaare paisule kalapääsude rajamisest". Ekspert hinnang. 2013. energiatalgud.ee, vaadatud 5. juuni 2016.

²⁷ Riin Kutsar. "Saesaare paisu likvideerimise teatise keskkonnamõju hindamise aruanne". OÜ Hendrikson & Ko. Tartu-Tallinn 2015-2016.

²⁸ Jevgenia Pravdjukova. "Saesaare paisu likvideerimine". Magistr töö Eesti Maaülikooli metsandus- ja maaehitus-instituudi vesiehituse ja veekaitse õppekavas. Tartu 2016.

²⁹ Ivar Soopan. "Paisjärve säilimise eest võitlejad kritiseerivad mõjuaruannet". Maaleht, 11. veebruar 2016.

³⁰ Arvo Järvet. "Eesti Veeühingu seisukohad Saesaare paisu likvideerimise teatise KMH aruande kohta". Maaleht, 11. veebruar 2016.

³¹ Mae Juske. "MTÜ Eesti Veskivaramu arvamus Saesaare paisu likvideerimise teatise KMH aruande kohta". Maaleht, 11. veebruar 2016.

Pildijuht

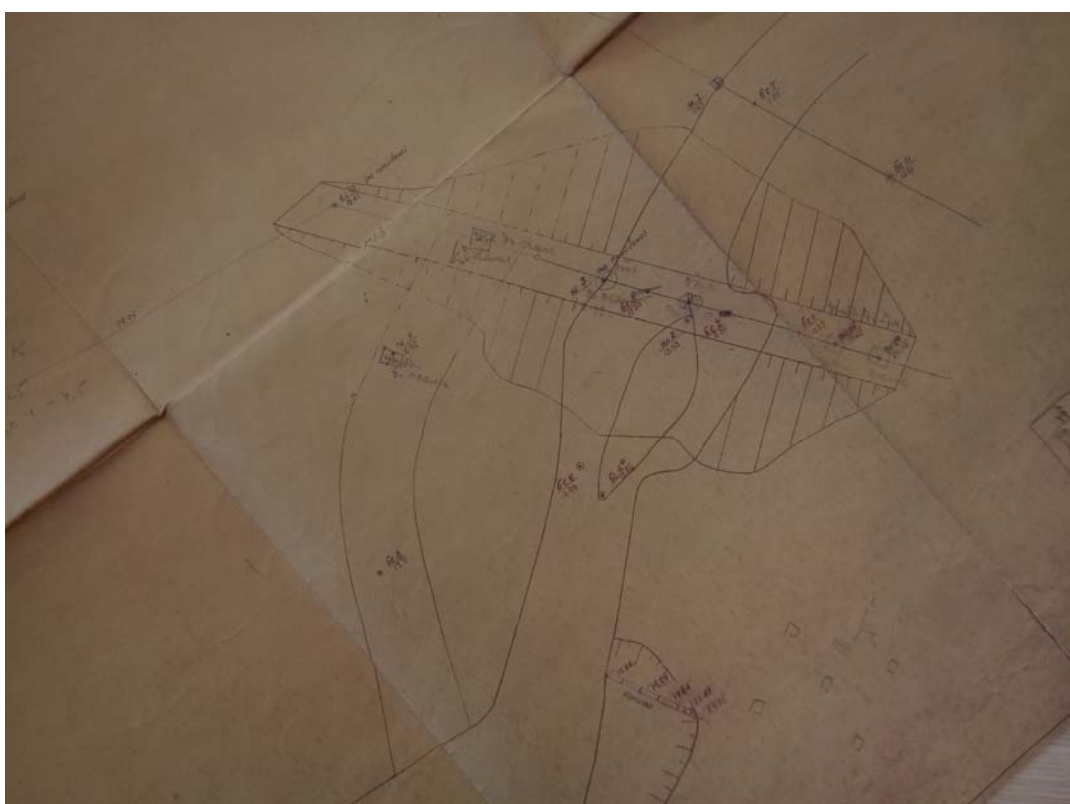
Tiitellehe pilt: Jaan Rõõmus. "Saesaare hüdroelektrijaam 1952". Sulejoonistus, 2015.

Veebioksjonil Osta.ee septembris 2016, vaadatud 5. juunil 2020.

1. Vaade ülesvoolu olevale Saesaarele Ahja jõel. Arvatavasti 1930. aastad. EPM FP 530:71.
2. Tammi ja liigveelaskme plaan Saesaare hüdrosõlmes. Liigveelase oli täiesti uus rajatis senisel maismaal, Ahja jõe parem haru jäi elektrijaama veehaardeks ja -laskmeks ning vasak haru aeti hiljem kinni. 1949. ERA.T-14.4-4.440.
3. Tallinna Polütehnilise Instituudi hüdrotehnika eriala üliõpilaste poolt tehtud Saesaare hüdroelektrijaama makett. 1953. TTÜM F 1738.
4. Tammi läänepoolse osa ja sellesse liigveelaskme tegemine. Kogu ehitustegevus käib veel kuival maal, hiljem juhiti valminud liigsilma vesi. Arvatavasti 1951. Muuseumi poolt pakutud 1964 on vale. VK F 1220:44 F.
5. Liigveelaskme kanali rajamine oli suuresti veel käsitsitöö, aga vähemalt vett viis juba ära võimas mootorpump. Richard Kaljo. "Saesaare hüdroelektrijaama ehitamine". Graafika, 1951. EKM j 7016/1 G 7041.
6. Juhan Smuul (vasakul) külastamas Saesaare hüdrosõlme ehitust.
Foto: Dmitri Prants, 1950. ERAF.2.1.6788.1.
7. Buldooser-draglaineuskavaator elektrijaama veelaskme ehitustööl.
August 1952. EFA.204.0.4688.
8. Draglaineuskavaatori noolel olev Kohma masinatehase tunnus kiri.
Stalinlikul Teel [EKP Haapsalu Rajoonikomitee ja Haapsalu Rajooni TSN häälekandja],
14. august 1952. Lk 3. Foto: Vladimir Gorbunov.
9. Masinahoone ja veehaarde vahele paigaldatakse turbiinidele eraldi survetorud.
Richard Kaljo. "Saesaare". Graafika, 1952. EKM j 42454 G 26151.
10. Ühendhoone, trafoaedik ja kõrgepingeliini portaalpostid ametliku avamise 23. detsembri 1952 paiku. EPM FP 174:25.
11. Arvatavasti Ahja jõe vasaku haru täitetööd. Hoolimata raskest tehnikast tehti ikkagi palju käsitsi- ja vähemehhaniseeritud tööd. 1952. EPM FP 174:24.
12. Elektrijaam ja idapoolse kõrgepingeliini algus. Liini siht on tänapäevani säilinud, kuid postid koos V-traaversitega on hävinenud.
Foto: Boris Murd, umbes 1960. EFA.765.0.405757.
13. Lõunavaade värskelt valminud Saesaare hüdrosõlmele. 1953. TTÜM F 1739:1.
14. Saesaare paisjärve põhja jäänud kännud, mis tulid välja järve tühjaks laskmisel. 1975...1979?
VK F 1220:92 F.

1. Vaade ülesvoolu olevale Saesaarele Ahja jõel.
Arvatavasti 1930. aastad. EPM FP 530:71.

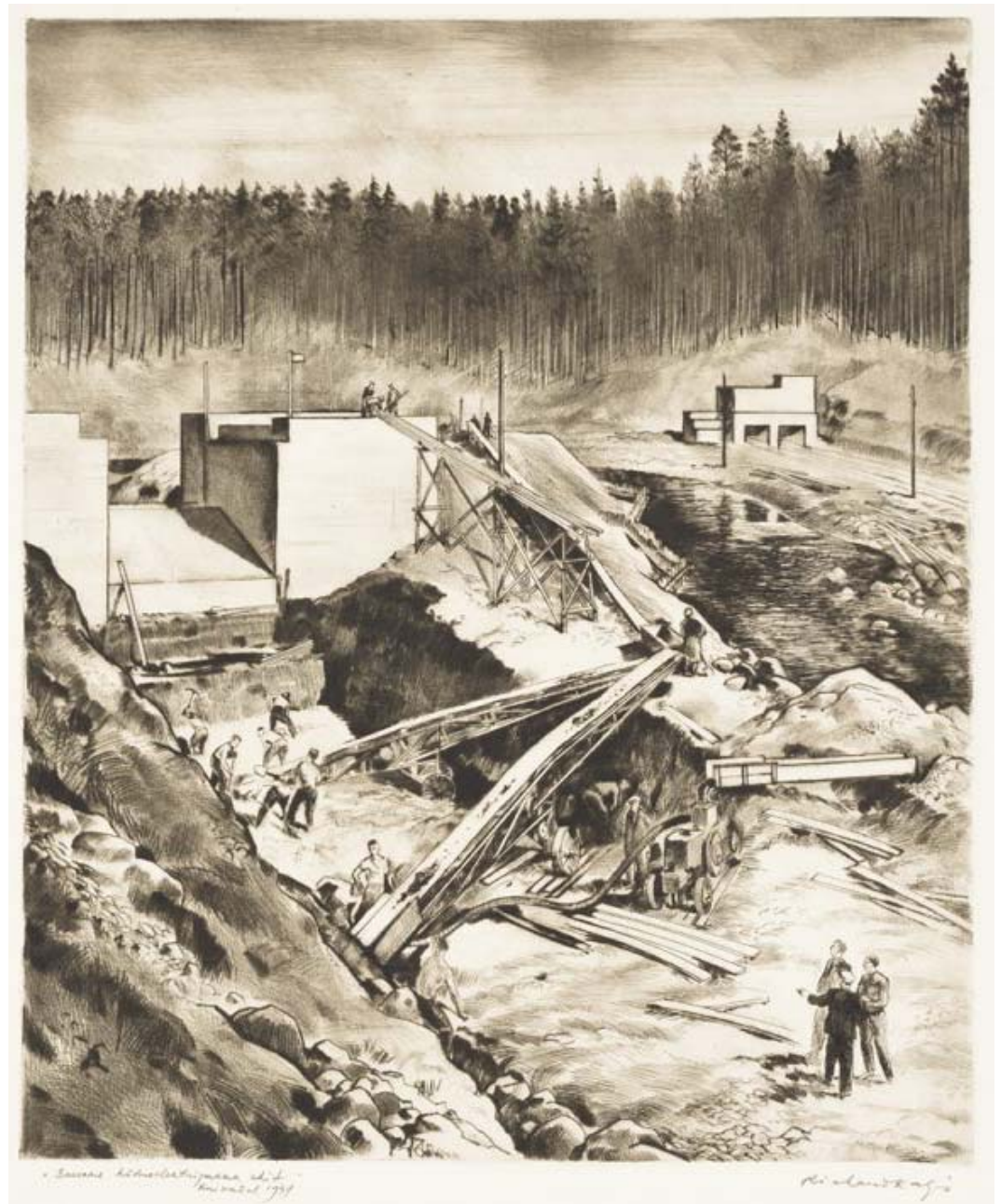
2. Tammi ja liigveelaskme plaan Saesaare hüdroosõlmes.
Liigveelase oli täiesti uus rajatis senisel maismaal,
Ahja jõe parem haru jäi elektrijaama veehaardeks ja
-laskmeks ning vasak haru aeti hiljem kinni.
1949. ERA.T-14.4-4.440.

3. Tallinna Polütehnilise Instituudi hüdrotehnika eriala üliõpilaste poolt tehtud Saesaares hüdroelektrijaama makett. 1953. TTÜM F 1738.

4. Tammi läänepoolse osa ja sellesse liigveelaskme tegemine. Kogu ehitustegevus käib veel kuival maal, hiljem juhiti valminud liigsilma vesi. Arvatavasti 1951. Muuseumi poolt pakutud 1964 on vale. VK F 1220:44 F.

5. Liigveelaskme kanali rajamine oli suuresti veel käsitsitöö, aga vähemalt vett viis juba ära võimas mootorpump.
Richard Kaljo. "Saesaare hüdroelektrijaama ehitamine".
Graafika, 1951. EKM j 7016/1 G 7041.

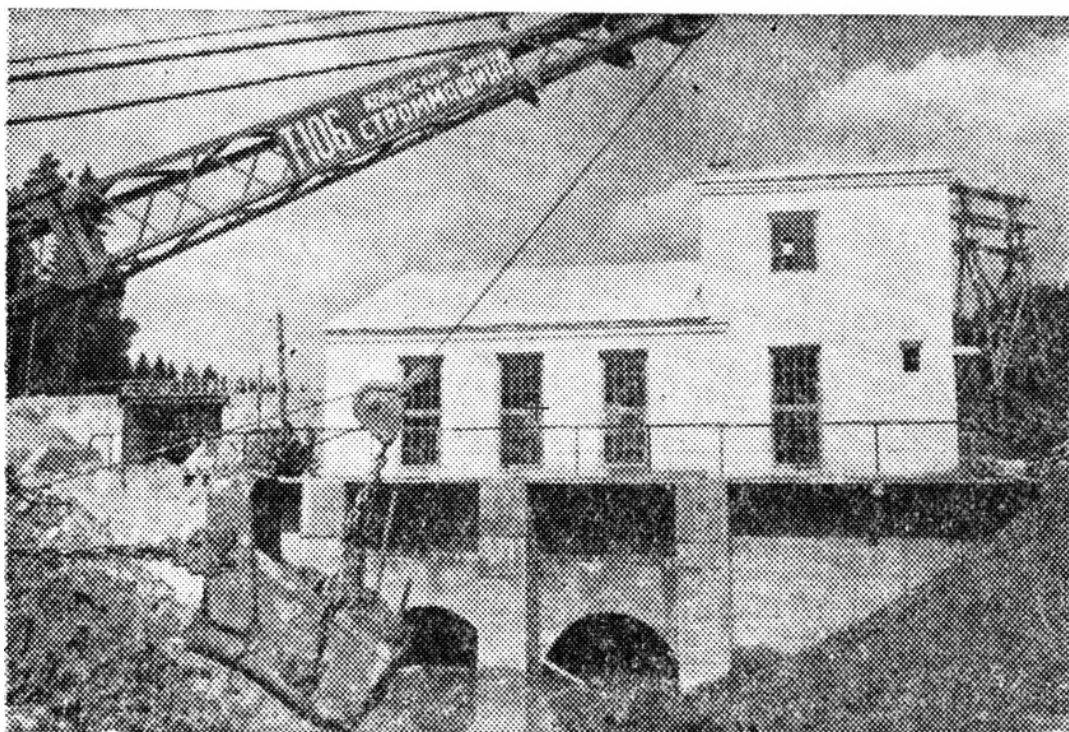

6. Juhan Smuul (vasakul) külastamas Saesaare hüdroosõlme ehitust.
Foto: Dmitri Prants, 1950. ERAF.2.1.6788.1.

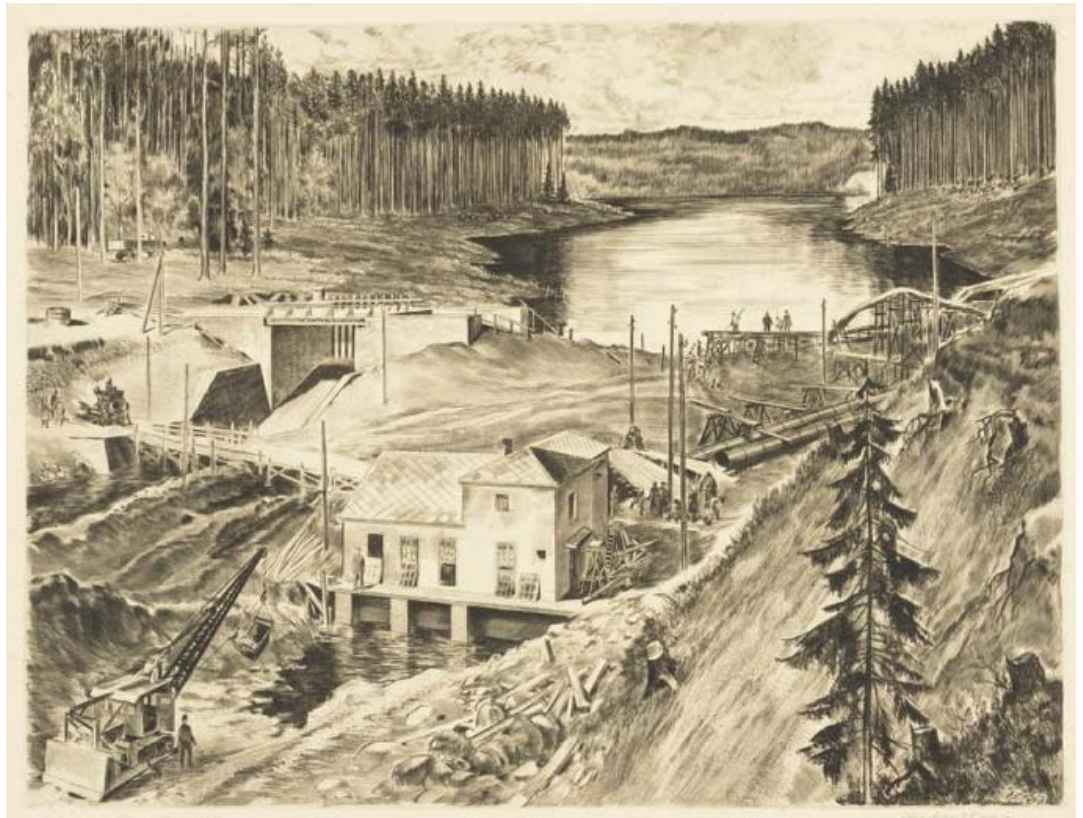

EFA.204.0.4688

7. Buldooser-draglaineuskavaator elektriijaama veelaskme ehitustööl.
August 1952. EFA.204.0.4688.

8. Draglaineuskavaatori noolel olev Kohma Masinatehase tunnus kiri.
Stalinlikul Teel [EKP Haapsalu Rajoonikomitee ja
Haapsalu Rajooni TSN häälekandja], 14. august 1952. Lk 3.
Foto: Vladimir Gorbunov.

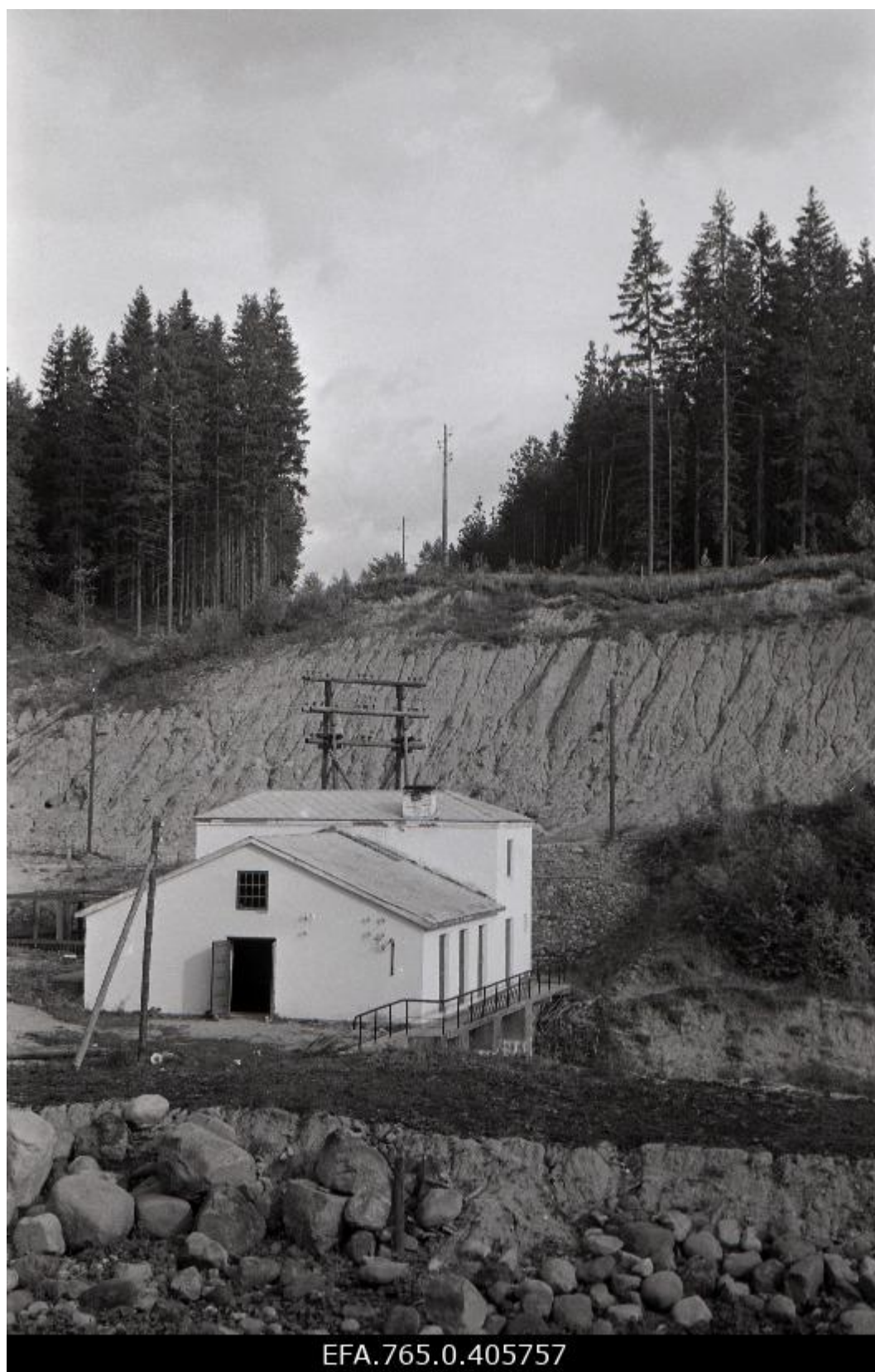
9. Masinahoone ja veehaarde vahele paigaldatakse turbiinidele eraldi survetorud.
Richard Kaljo. "Saesaare". Graafika, 1952. EKM j 42454 G 26151.

10. Ühendhoone, trafoaedik ja kõrgepingeliini portaalpostid ametliku
avamise 23. detsembri 1952 paiku. EPM FP 174:25.

11. Arvatavasti Ahja jõe vasaku haru täitetööd. Hoolimata raskest tehnikast tehti ikkagi palju käsitsi- ja vähemehhaniseeritud tööd. 1952. EPM FP 174:24.

12. Elektriyaam ja idapoolse kõrgepingeliini algus. Liini siht on tänapäevani säilinud, kuid postid koos V-traaversitega on hävinenud.
Foto: Boris Murd, umbes 1960. EFA.765.0.405757.

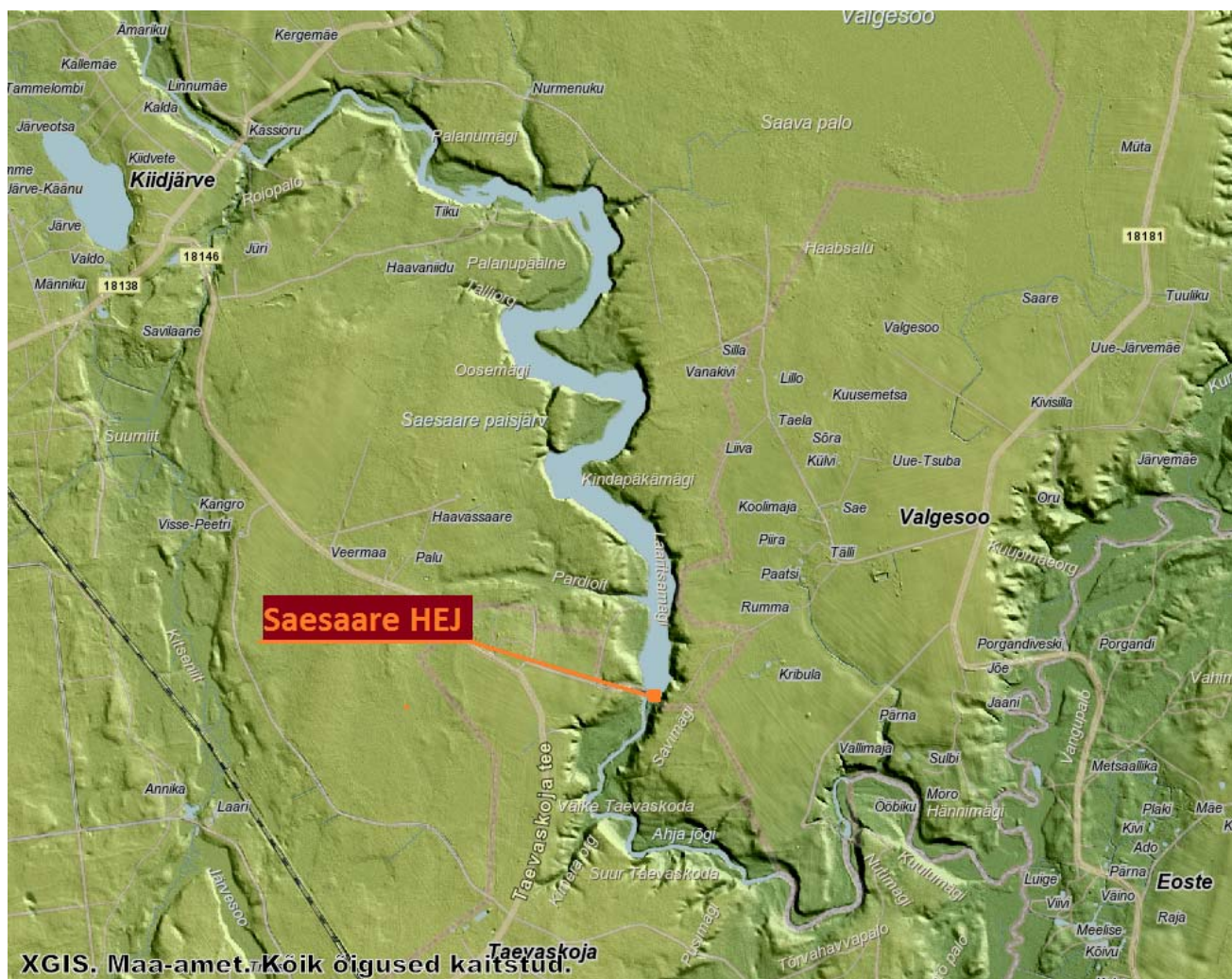

13. Lõunavaade värskestvalminud Saesaare hüdro-sõlmele.
1953. TTÜM F 1739:1.

14. Saesaare paisjärve põhja jäänud kannud, mis tulid välja järve tühjakslaskmisel.
1975...1979. VK F 1220:92 F.

Lisa 2. Situatsiooniskeem

Aluskaart: Maa-amet, 2020

Oranž ruut - Saesaare hüdrosoõlme keskus (hüdroelektrijaam ehk HEJ)			
Töö nr	SM-01-20	Joonis	Situatsiooniskeem
Leht	1	Tellija	Muinsuskaitseamet
Lehti	2	Aadress	Kiidjärve ja Taevaskoja küla, Põlva vald, Põlva maakond
Mõõtkava	---	Teostaja	R. Treufeldt OÜ Castellum

Lisa 3. Asendiskeem

Aluskaart: Maa-amet, 2020

Oranžiga on nummerdatud ja tähistatud:

1. ülemine bjeff
2. elektriijaama veehaare
3. survetorud veehaardest turbiinideni
4. idapoolse kõrgepingeliini siht
5. Ahja jõe vasak haru Saesaare kohal (täidetud)
6. Ahja jõe parem haru Saesaare kohal (praegune elektriijaama veelase)
7. alumine bjeff
8. liigveelase (kunagisele maismaale kaevatud täiesti uus kanal)
9. elektriijaama ühendhoone
10. liigveesõlm (tugimüürid, silm, ülevool, varjad, glassii, voolurahustid)
11. pinnaspais

Töö nr	SM-01-20	Joonis	Asendiskeem
Leht	2	Tellija	Muinsuskaitseamet
Lehti	2	Aadress	Kiidjärve ja Taevaskoja küla, Põlva vald, Põlva maakond
Mõõtkava	---	Teostaja	R. Treufeldt OÜ Castellum